

KNJIŽEVNOST.

Gruden dr. Josip: **Zgodovina slovenskega naroda**. 3. zv. Družba sv. Mohorja, 1913. — Ta zvezek nam podaja na početku zgodovino turških bojev na Slovenskem do početka 16. stoletja; glavni del pa je posvečen kulturi naših dežel v srednjem veku. Posebnost Grudnove knjige je, da razkosa snov na kratke orise, kar povzroči, da se semintje ponavlja; to pa je prištevatı samo k prednostim knjige, ki je namenjena najširšim slojem ljudstva. Zelo umestno se mi zdi, da je v enem teh sestavkov podal tudi kratko študijo, kako se zgodovina našega srednjega veka zrcali v narodnih pesmih. Želel bi samo, da bi tudi pri poznejših dobah podal kratek pregled odseva usode našega naroda v narodnem blađu. Drugo, kar to knjigo napravi posebno mikavno, je, da se opira povsod na domače građivo, ki je bilo do sedaj v zmyslu velike zgodovine srednje Evrope ponajveč neporabljeno. Iz šole poznamo srednjeveško nemško kulturo, srednjeveške nemške pravne razmere, ta knjiga pa nam pri vsaki priliki kaže, kako se v naših deželah pri vsaki priliki prepletajo te osnovne črte srednjeveškega srednjeevropskega kulturnega življenja z javljenjem osebnosti ljudstva, v katerem so živeli pravci, različni od onih, ki jih je prinašala vladajoča kultura. Posebno zanimiva pa postane ta kulturna slika naših dežel, ker se poleg prepletajočih se germanskega in slovanskega elementa vriva vedno tudi tretji, romanski, ki en del našega ozemlja tudi samostojno obvladuje. Tako Grudnova zgodovina nemalo razširi naše znanje, ker nam odpre oči za domače, ker omaje nazor, da nimamo zgodovine; ne imeti zgodovine, se pravi toliko kot da smo vsa stoletja do najnovejšega časa prespali, da smo bili samo nema masa, katere življenje se ni nikjer javljalo, ki je bila brez volje in oblikovana samo od roke tuje, suvereno obvladajoče kulture. V tej knjigi pa prvič vidimo, kako se naše življenje vedno in povsod javlja. Vidimo njegov odsev v pravu, ki je seveda v svojem bistvu nemško: vidimo ga v cerkveni zgodovini naših krajev. Iz posameznih pojavov moramo sklepati tudi na vpoštevanje našega jezika, in Gruden trdi celo slovensko-hrvaško literarno skupnost pred Trubarjem. Kaj pa še hočemo več! — Grudnovo knjigo odlikuje dalje nenavadna jasnost v izražanju, osvetljevanju in slikanju razmer. Kdor jo začne čitati, jo težko odloži, preden jo je končal. Toda ta privlačnost ne obstoji na praznih lepih besedah, ampak nasprotno sledi dejstvo za dejstvom, večinoma prav nakratko naznačeno, bolj vzbujajoče k nadaljnjemu študiju in zanimanju, kot pa izčrpajoče vse, kar se skriva za njim. Knjiga je namenjena v prvi vrsti ljudstvu, vsa razdelitev govori o tem, a pri tem ravno zadnji zvezek podaja toliko novega, prvič v tako velikem okviru v enotno sliko sestavljenega, da je knjiga tudi za strokovnjaka nad vse zanimiva, ker se opira na domače literarne spomenike, ker poživi sliko z lokalnimi spomini, zato je knjiga tudi naravnost moderna narodna zgodovina. — Po letu 1848., ko so prenehale pravice, fiksirane v listinah, urbarijih in drugih zapiskih prejšnjih stoletij, so celo tisti, ki so bili v posesti takih reči, popolnoma izgubili razumevanje zanje. Naravno! Poprej jim je

pravica, ki so jim jo ti papirji jamčili in fiksirali, dajala veliko vrednost; treba jih je bilo braniti in čuvati. Po letu 1848. so te pravice po večini prenehale, in odtod je razumljivo dejstvo, da so stare arhivalije prodajali za papir, da so veliki arhivi starih župnih cerkev in graščin počivali kje v prahu, da so jih glodale miši in jih je raznašal, kdor je hotel. Veliko se je sicer v drugi polovici 19. stoletja storilo, da se te reči ohranijo, a pravega razumevanja zanje je bilo le redko dobiti. Drugače je bilo s spomeniki stavbne umetnosti ali s spomeniki v ožjem pomenu besede, ker so se večinoma nanašali na kak splošno znan zgodovinski dogodek ali osebo, ki igra v lokalni zgodovini večjo vlogo; ljudje navadno niso izgubili zanimanja zanje, posebno še ker so bili ti spomeniki pogosto zvezani s pravljicami, pesmimi itd., z eno besedo: igrali so v ljudski fantaziji veliko vlogo. Toda izginilo je razumevanje za staro narodno nošo, narodne običaje, narodne pesmi in pripovedke, ker nas je naša šolska kultura pitala samo s tujo hrano in se je branila vsake zveze z domačo zemljo, to se pravi vsake subjektivne poteze, da bi lahko mirno gledala v obraz resnici kot objektivna, kakršna je mislila, da je edino opravičena, edino zveličavna. Za narodno nošo je šel običaj, za tem narodna pesem in povest, s to pa zadnji vtis prežite narodne zgodovine, ki je vekove preživel v spominu vnukov, navezan na stare stavbe, razvaline, gotove dneve in kraje. Tako je razumljivo, če so zadnje generacije brezsrčno odstranjale stare kulturne spomenike in niso hotele nič storiti, da se ohrani polrazpadel tabor ali kaj podobnega. Razumljivo —, ker najmlajši vnuk ne razume več njegovega pomena, kakor graščak in duhovnik po letu 1848. ni več razumel pomena urbarija ali starega pergamenta. Grudnova zgodovina, v kateri so oživel pred nami stari urbariji, stare listine in zapiski, stari gradovi in tabori, stare pesmi in navade, stara imena krajev in orodij, upam, da bo zopet odprla najširšim slojem oči za te reči. Vrednost tabarov in razvalin je danes sicer ostala ista, kot je bila pred 60 leti, in če smo za te izgubili razumevanje, je razložljivo samo iz tega, da nam je nova »objektivna kultura«, ki je perhorecirala vsak stik z domačo zemljo, kulturo in zgodovino,

VERDIJEV SPOMENIK
V Busetu.